ROZDZIAŁ X

TAJNE NAUCZANIE WE WSPOMNIENIACH NAUCZYCIELI

Niezwykle interesująco przedstawiony jest ten problem w bezpośrednich relacjach nauczycieli . Niektórzy z nich bardzo obszernie wypowiedzieli się na ten temat . Wszyscy z wielkim wzruszeniem wspominają lata wojny . Był to przecież najcięższy okres w ich życiu . Wspomnienia tych lat na nowo odżywały przed ich oczami - kiedy opowiadali lub pisali o tym . Znów przypominały się im te straszne chwile pełne trwogi i napięcia nerwowego ; kiedy Niemcy byli pod drzwiami , podczas łapanek czy obławy na ludność .

Bezpośrednie relacje nauczycieli najpełniej przedstawią atmosferę tych lat i scharakteryzują tajne nauczanie .

Wielu z nich pisze o tym , jakie straszne zniszczenia niósł za sobą okupant zagłębiając się w nasz kraj . Katarzyna Olszewska jedna z nauczycielek tak pisze o początkach wojny i stosunku okupanta do szkolnictwa .

" Lata wojny były dla milionów Polaków okresem ciężkich przeżyć i męczarni . Z bólem patrzyli na straszliwe zniszczenia naszego kraju jakich dokonał okupant. W tych koszmarach nie upadali na duchu , myśleli o przyszłości . Zaczęła się walka z tyranem . Przybrała różne formy . Jedni stanęli z bronią w ręku inni uprawiali sabotaż . Walkę podjął również nauczyciel . Naród nie godził się z utratą niepodległości a nauczyciel również z faktem zamknięcia całkowitego szkół polskich na niektórych terenach . Stosunek okupanta do szkoły polskiej na terenie całego powiatu i Łomży był wrogi " .

Nauczycielstwo łomżyńskie , część światlejszego społeczeństwa nie mogła pogodzić się z brakiem szkół, nauki dla polskich dzieci . Przystąpiono do organizowania szkoły tajnej .

Podobnie postąpiliśmy my , wieloletni nauczyciele polscy w Bronowie . We wsi tej znalazło się kilku innych nauczycieli , których wojna przywiodła do rodzinnych domów . Nie wszyscy prowadzili tajne komplety , nie w takiej liczbie jak my . Może niektórzy nie mieli warunków lokalowych czy też odgrywały rolę inne względy .

Ja mieszkałam z rodziną swoją na szkolnym podwórku . Żandarmii z posterunku Wizna , wielokrotnie zjawiali się w moim mieszkaniu . Wiedzieli , że jestem nauczycielką . Miałam klucze od budynku szkolnego. Ileż to razy zmuszona byłam otwierać drzwi żandarmom i patrzeć z wielkimibólem jak zabierali wspaniałe pomoce naukowe i nowe meble szkolne . Wyposażyła w nie szkołę w Bronowie władza radziecka w latach 1939 - 41 . Zabierali również przedwojenne dzienniki urzędowe , książki z biblioteki szkolnej. Część wcześniej rozebrały dzieci . Paczki książek wynoszone na żandarmską bryczkę napełniały strachem moich sąsiadów patrzących dyskretnie przez okna . Sądzili , że przychwycono mnie z dziećmi ,które uczyłam na tajnych kompletach " 1.

Różnie układały się losy nauczycielstwa . Często byli ewakuowani . Czasami sami opuszczali domy, ponieważ zmuszeni byli ukrywać się. Takie tułacze życie prowadziło wielu nauczycieli .

1/ Olszewska Katarzyna - wywiad nr 16 Łomża ul.Sadowa 4

./.

" W początkach jesieni 1939 roku zaraz wkrótce po wybuchu wojny nauczycielstwo dostało zlecenie ewakuacyjne pociągami do Białej Podlaskiej . Zostawiłam mieszkanie 3 - pokojowe wygodne i estetyczne , urządzone - świeżo wyremontowane i odświeżone . Z walizką w ręku oraz z dwojgiem s-- dzieci opuściłam Łomżę wyjeżdżając w nieznane . Wieźli nas odkrytymi wagonami . Z samochodów niemieckich ostrzeliwano nas , a wtedy maszynista zatrzymał pociąg i chowaliśmy się w bruzdach lub rowach . To powtarzało się w czasie podróży kilkanaście razy . Umieszczono nas na wsiach u gospodarzy . Był to okres kopania kartofli. Musieliśmy pomagać rolnikom : doić krowy , gotować świniom i dla nich gotować obiad , żeby mieli co zjeść po powrocie z pracy. Po kilku miesiącach kupiłam lichego konia i wóz . Przyjęłam do wspólnego powrotu rodzinę składającą się z czterech osób Był to woźny z Łomży . Wlekliśmy się prawie dwa tygodnie Noce spędzaliśmy pod gołym niebem lub w stodole na sianie , a cały dzień szłam z dziećmi przy wozie bo na furmance siedziała woźna z dwojgiem małych dzieci . Czasami przysiadaliśmy się bo nogi bolały , ale leniwy koń stanął i nie chciał jechać - było mu za ciężko . Po przyjeździe do Łomży ..... zastaliśmy dom zbombardowany . Przyjęli nas gospodarze mieszkający nieco za miastem . Dom niziutki , ciemny z małymi prawie piwnicznym dziennikiem "[1].

Podobnie trudy przeżywali też inni nauczyciele , a między nimi pan Franciszek Chrostowski .

" Nasza wieś Niewodowo była ewakuowana . Wszyscy zostaliśmy wypędzeni z domu . Nie pozwolono nic wziąć ze sobą . Utworzono z nas pod Czarnocinem obóz . Niektórym udało się uciec

1/ Ney Wanda - wywiad nr 12 Łomża ul. Sadowa 2

./.

Ja zostałem / ..../ Byłem tam przez kilka miesięcy ..."[2]

Prawie wszyscy nauczyciele podejmowali tajne nauczanie jednak bez względu na warunki . Jedni robili to już od początku wojny - inni dopiero po powrocie z ewakuacji . O podejmowaniu pracy decydowałi przedewszystkim czynnik patriotyczny .

" W Bronowie pracowałam od września 1936roku Kiedy w 1941 zajęli nasze tereny Niemcy . nie mieli zamiaru otwierać szkół dla polskich dzieci . Pomyśleliśmy o tym my , polscy nauczyciele . Zdawaliśmy sobie sprawę , że to nasz święty obowiązek wobec polskich dzieci , społeczeństwa bronewskiego , wśród którego przepracowaliśmy w miłej atmosferze kilka lat . Praca nasza miała być cząstką walki z okupantem, który chciał nas - tych co przeżywają - uczynić ciemnych swych rabów " .

" Kiedy we w pomnieniach wracam myślą do tych lat , zadaję sobie często pytanie co było przyczyną , że oprócz sił i umiejętności wkładałam w tę pracę tak wiele serca . Dochodzę do wniosku , że było to przede wszystkim poczucie patriotycznego obowiązku oraz niezłomna wiara w przetrwanie i zwycięstwo . Siłę do wytrwania dodawała mi pewność, że nie jestem sama , że jest nas bardzo wielu nauczycieli pełniących swój obowiązek . Ambicja : honor nie pozwalały mi na dezercję " [3].

To głębokie przekonanie o słuszności i konieczności podejmowania tej akcji spowodowało , że w krótkim okresie zaraz po rozpoczęciu wojny powstało wiele kompletów . O tym jak przebiegała ich organizacja piszą nauczyciele we wspomnieniach .

1/ Chrostowski Franciszek - wywiad nr 12 Łomża ul. Piękna
2/ Olszewska Katarzyna - wywiad nr 16 Łomża ul Sadowa 4
3/ Kloczek Jadwiga - wywiad nr 11 Łomża ul. Sadowa

" Pracę tajnego nauczania rozpoczęłam w lipcu 1941 roku . Początkowo zgłosiło się kilku siedmiolatków. Potem napłynęło więcej uczniów młodszych klas szkoły podstawowej . Nauka odbywała się w moim mieszkaniu . Gdy w pewnym okresie liczba uczniów sięgała blisko 20/ dziś wielu faktów nie pamiętam dokumentacja zaginęła / przeniosłam się do pustego pokoju . zajmowanego niegdyś przez kierownika szkoły / w tym samym budynku / Była to jakby klasa , brak tylko tablicy . Żandarmskie oko tam nie zajrzało .. Może ochronką był budynek szkolny w tym samym podwórku , na niego zwracały się chciwie czegoś oczy i ręce . Pracowałam wraz z dziećmi z wielkim zapałem, a zarazem radością , że się nastraszyć wrogowi nie dajemy " [2].

O tym jak doszło do zorganizowania kompletu we wsi Sulimy pisze Pan Stanisław Ogrodnik

" .....1941 roku - nawała hitlerowska ruszyła na wschód. Sądziliśmy , że ziemia białostocka zostanie wcielona do tzw Generalnej Guberni , gdzie zmodyfikowane na sposób hitlerowski istniały szkoły podstawowe . Stało się inaczej z Ziemi Białostockiej - utworzono nowy twór polityczny pod nazwą Okręg Białostocki / Bezirk Białystok / , który administracyjnie / politycznie / podporządkowany został hitlerowskim władzom byłych Prus Wschodnich . A więc stało się - na tym terenie polskich szkół nie będzie .

Żandarmeria z Mąsztowa obrabowała szkołę z pomocy naukowych i książek bibliotecznych . Wszystko zostało spalone . Rozpocząłem pracować fizycznie z grupą gospodarzy przy odbudowie Czartorii . Posiadałem w tym kie-

runku stolarsko - cieslelskie pewne przygotowanie /ojciec mój był cieślą / . Zarobek w nowym zawodzie był tak duży, że zaspakajał w pełni potrzeby materialne .

W wolnych chwilach zastanawialiśmy się i gorąco dyskutowaliśmy - co będzie z dziećmi i nauką.

Nadeszła jesień . Dzieci wałęsały się po domach , może zadowolone ze zbyt długich wakacji , a wieś dorosła jakby ? drzemała nad przyszłością swych dzieci. Co Niemcy mówią na temat nauczycieli rozrzuconych po wsiach , docierało do nas - nauczycieli przez wójta gminy. pana Stanisława Sadowskiego i kolegę nauczyciela Wiktora Łymnego , który pełnił w komisariacie funkcję tłumacza / obaj zginęli w obozie /.

A dzieci rosły . Pierwsi rodzice zjawili się u nas jesienią 1942 roku i rozpoczęły się ciche narady by uczyć ich dzieci , które rosną i nic nie umieją . Ale uczyć cicho w tajemnicy - " bo proszę pana - panu grozi i nam grozi " , były to pierwsze rady - no i brać dzieci pewne i pewnych rodziców bo mogą donieść , wie pan ludzie są różni "

Zdawałem sobie sprawę z tego , że moja wieś jak każda wieś , nie była monolitem . Zdawałem sobie sprawę co mnie grozi i mojej rodzinie . A mimo to wszystko w 1942 roku jesienią zacząłem od " ASA " .

Była to pierwsza grupa - kilkanaścioro /8-15/ dzieci , która w ciągu jesieni i zimy miała opanować program klasy I i II . Kilka elementarzy Falskiego było, były zeszyty, zapas kredy a drzwi spełniały rolę "dobrej tablicy . Wszyscy rodzice i dzieci objęte były "grobową" tajemnicą . Nad bezpieczeństwem przeważnie czuwała pani Wierzbowska Władysława , zwana najkrócej Oleńką . Jej chata stała na skrzyżowaniu dróg , a przez podwórko miała połączenie z naszym domem.

./.

- I nauka trwała . Zjawiały się również i dzieci starsze , które utworzyły grupę o programie nauczania klas I i VI . Pomimo ostrzeżeń przyjmowaliśmy w zystkie dzieci polskie , gdyż pragnęłom uniknąć niezdrowej zawiści wśród rodziców , że jego dziecka pan nie chciał przyjąć na tzw.komplet - w tym miałem na uwadze i własne bezpieczeństwo "[1].

Dużo cennych informacji odnośnie organizacji tajnego nauczania dostarczają też inne wypowiedzi nauczycieli a szczególnie pani Anieli Rokickiej , nauczycielki , która prowadziła jeden z najliczniejszych kompletów

" Po wkroczeniu na ziemie nasze - Niemców 21 czerwca 1941 roku przez pół roku mieszkałam w Jedwabnem pracując w magazynie zbożowym w charakterze kasjera . W styczniu 1942 roku przeniosłam się do lokalu szkolnego w Konopkach Chudych , GRN Jedwabne , gdzie od 1 lutego 1942 roku rozpoczęłam tajne nauczanie .

Dzieci były w 2 grupach - w I grupie - 18 uczniów kl.I,II, III,.druga grupa to dzieci klasy IV,V,VI,VII. w ilości 22 uczniów. Razem 40 uczniów .

Dzieci z klas starszych przychodziły z Konopk Chudych , z Borawskich i Wiśniewo . W tym większość było chłopców . Tak rodzice jak i dzieci , traktowali naukę bardzo poważnie , czego dowodem było systematyczne odrabianie lekcji i 100% frekfencja . Wynagrodzenie za pracę otrzymywałam od rodziców w naturze w postaci produktów takich jak : mąka , tłuszcz , wódkę - samogon , którą sprzedawałam . W nauczaniu szczególną uwagę zwracałam naprzedmioty humanistyczne tj język polski , historię , geografię . Przy omawianiu postaci historycznych i bohaterów narodowych cała grupa wraz ze mną spazmatycznie szlochała , prosząc o dal-

---

1/ Ogrodnik Stanisław

./.

sze szczegóły z życia bohaterów . Chcąc rozbudzić gorące uczucia do Ojczyzny , czytałam fragmenty książek Rodziewiczówny czy Żeromskiego z okresu zaborów lub powstń z lat 1830 , 1863 . , czy Powstania Kościuszkowskiego .
Brak podręczników był poważnym brakiem w nauczaniu , dlatego dzieci korzystały tylko z wykładów , notując wszystko w brulionach . W klasie I w 1942 roku było 7 uczniów , a miałam tylko jeden Elementarz, z którego korzystałam sama i duże moje córki . Dla reszty dzieci w ilości 6 przepisałam w sporządzonym z kartonu elementarze rysunkowe Była to mozolna praca po zajęciach lekcyjnych przez okres 2 miesięcy . Te elementarze służyły mi przez 3 lata , przekazując każdego roku innym uczniom klasy I. Niestety w czasie działań wojennych wszystkie zginęły - nie przechował się żaden , chociaż poszukuję ich bez skutku jeszcze dotąd. Lekcje odbywały się wiosną , latem i jesienią w sali szkolnej na parterze , skąd w razie przyjazdu żandarmerii , łatwa była ucieczka dzieci przez okno do ukrytego za ubikacją bunkra na placu szkolnym . Zimą lekcje odbywały się w pokoju , gdzie stało kilka ławek szkolnych . Dziewczynki starsze miały w pogotowiu robótki ręczne , a chłopcy nóż i drzewo do majsterkowania , którymi strugali zabawki dziecięce , półki na kwiaty i różne inne przedmioty . Uczyłam też języka niemieckiego , aby w wypadku zjawienia się żandarmerii udowodnić , że uczę tego języka "[1].

We wspomnieniach tych nauczycielka opisała też sposoby konspirowania kompletu . Podobnie postępowali inni nauczyciele . Formy konspiracji były bardzo różne " Zaczęło się tajne nauczanie . Chłopcy chowali książki do porciąt , dziewczynki pod sukienoczki . Piec był przygotowany do przechowywania książek . Nasz domek był przy drodze .Gospodyni często dawała znać , że żandarmii chodzą po tej ulicy.

1/ Rokicka Aniela - wywiad nr 47 Łomża ul. Buczka

./.

Dzieci chowały się pod łóżka lub wybiegały , a ja po małej drabince w oborze kryłam się w sianie nad krowami Tak było często , ale jakoś szczęśliwie " [1] .się kończyło."
Z relacji nauczycieli wynika , że praca w tajnym nauczaniu, chociażby ze względu na konieczność konspiracji była bardzo ciężka . Nauczycielstwo miała jednak poparcie całego społeczeństwa , a szczególnie zainteresowani pozytywnym jej przebiegiem byli rodzice , których dzieci uczęszczały na komplety ? Młodzież , którą uczyłam przeważn była podłoszenia robotniczego , rolników lub inteligencji Należy zaznaczyć , że rodzice tych dzieci doceniali na - ukę i starali się pomagać . Gdy groziło mnie aresztowanie byłam kilka dni zatrzymana przez Niemców to użyli wszelkich starań aby mnie zwolnić. "[2].

Patrząc z perspektywy lat nauczyciele bardzo pozytywnie oceniają stosunek dzieci do nauki.

" Dzieci były bardzo zdyscyplinowane .... wspomina pani Czesława Jemielity - potrafiły ukryć książki w wypadku gdy zobaczyły / w pobliżu mego mieszkania / gestapowca . Zatrzymywały się , by następnie wbiec do bramy i na schody na I piętro . Uczyły się pilnie i chętnie. Często więcej niż wymagałam , prześcigały się wzajemnie licytując kto więcej i lepiej .... Do łez rozczulały wyznania malców I,II a nawet i IV klas , którzy obawiali się, że kiedy dorosną to Niemców pobiją i wypędzą z Polski "[3].
Podobnie wypowiada się na ten temat pani Waleria Jachimowicz i pan Aleksander Świderski .

" Dzieci też lgnęły do mnie i do nauki . Były

1/Ney Wanda - wywiad nr 12 Łomża ul. Sadowa 2
2/Karpińska Stanisława - wywiad nr 10 Łomża ul. Szkoła Nr4
3/Jemielity Czesława - wywiad nr 9 Łomża ul.Sadowa 2

./.

bardzo przebiegło , mądre, wiedziały co należy mówić w razie niebezpieczeństwa . Były zdyscyplinowane, chłonne wiedzy , punktualne . Zawsze chciały dużo wiedzieć "[1].

" Dzieci poszczególnych klas robiły postępy nadzwyczajne. W ciągu 3 miesięcy systematycznej pracy, przerabiały najczęściej program całej klasy . Należy zaznaczyć , że dzieci były starsze , bardziej rozwinięte umysłowo i fizycznie . Oprócz tego dziatwa uczyła się bardziej wytrwale w domu pod opieką rodziców lub starszego rodzeństwa " [2].

Najbardziej w pamięci nauczycieli utkwiły te momenty , w których groziło niebezpieczeństwo , związane z dekonspiracją kompletu . Dlatego też we wspomnieniach poświęcają im szczególnie dużo miejsca .

" Było to po południu po godzinie 18 - tej - pisze pani Czesława Jemielity - Otworzyłam drzwi wyjściowe / zawsze były zamknięte na mocny haczyk - wyrwanie byłoby trudne a nawet niemożliwe . Uczniowie wyszli , pozostała tylko Halinka Pogroszewska / .../ aby pochować podręczniki i przybory szkolne . Ja skierowałam swoje kroki do drzwi by przejść przez przedpokój do kuchni . Otworzyłam drzwi i zdrętwiałam , przede mną stał elegancko ubrany gestapowiec . Ukłonił się i spytał po polsku , gdzie mieszka mój brat - wymieniając nazwisko . Nagle usłyszałam pytanie Halinki"co zadano z historii ? " Raptem drzwi wypychają mnie do przedpokoju , o mały włos nie wpadłam na Niemca . Przeprosiłam go , że go przeciąg spowodował i natychmiast wskazałam mieszkanie poszukiwane wiedząc , że wszyscy są nieobecni w domu .../ Tym razem szczęście dopisało nam obojgu i dziewczynce .

1/ Świderski Aleksander - wywiad nr 20 Łomża Pl. Kościuszki
2/ Jemielity Czesława - wywiad nr 10

./.

Po masowych aresztowaniach nauczycieli przeżyłam inny wypadek . Było to w lipcu . Kompletów nie prowadziłam / wakacje / . Nie nocowaliśmy we własnym domu / jak wielu innych nauczycieli / . Tej nocy spaliśmy u siebie, sprzykrzyło się tułactwo i trochę uspokoiło się . O godzinie 4 rano usłyszeliśmy walenie w drzwi . Poderwałam się , ujrzałam przez okno i postanowiliśmyuciekać . Na ulicy nie było nikogo . Walenie nie ustawało - nie było chwili do namysłu . Przełożyłam nogę przez obramowanie balkonu i po rynsie przeszłam do najbliższego okna sąsiada / na szczęście otwartego / Zbudziliśmy śpiących krzycząc " łapanka " i przez ich balkon dostaliśmy się do mieszkania następnego sąsiada , a stamtąd przez kuchnię na strych , chowając się za komin . Drzwi od strychu zamknęła na kłódkę starsza pani . Alarmowali policjant i żandarm , oczywiście , bo sąsiadka z parteru wyszła na korytarz i poinformowała , że ja wyjechałam na wieś . Znów dopisało szczęście " [1].

W pamięci pani Katarzyny Olszewskiej pozostał na zawsze inny moment .

" Było lato 1944 roku. Z grupką dzieci / chyba 5-ro/ w swoim małym mieszkaniu prowadziłam lekcję /.... ...../ Nagle przed furtką ogródka zatrzymał się wóz z żandarmami . Wyjście ode mnie było tylko na drogę . Struchlałam , dzieci pobladły . Trwało moment . Drugie drzwi w sionce frontowej prowadziły do pokoju właściciela domu . Były zamknięte na klucz . Usłyszałam za nimi rozmowę dzieci i swego synka / miał 4 lata/. Zawołałam by przekręcił klucz . Zbawcze drzwi się otworzyły . Dzieci - uczniowie - przebiegały pokój i wyskoczyły oknem szczytowym z przeciwnej strony niż wejście do domu.

1/ Jemielity Czesława - wywiad nr 10 .

./.

Ja obejrzałam się za ciepłą chustką i obuwiem na wypadek zabrania mnie. Niezgodko to dołażo się w sekundach . Naja - łam się strachu , ale w rzystko skończyło się szczęśliwie. Żandarmi szukali do gospodarza , który był podejrzany "[1].

Szczególnie groźne były chwile , gdy przep- rowa zono rewizje . Jedną z nich opisuje pan Stanisław Sprzednik . Gdyby nie to , że prowadził ją wyjątkowo dobry Niemiec , nojża się skończy tragicznie .

" Wieś Sulimy leżała 4 km od szosy łączącej Niesukowo z Nowogrodem i to był jeden dojazd do wsi . Drugi dojazd prowadził z Niesukowa / siedziba żandarmerii / przez las zwany "niesukowiną" . Droga nie była chybaprzyjemna dla Niemców / las / i woleli do Sulim jechać szosą .

Późną jesienią o zmierzchu zostaję wiadomość od kolegi Dyaneja z Niesukowa , że do Sulim jadą żandarmi i pytali w którym domu gdy tam nocleguje . Na podobne wizyty byliśmy przygotowani zawczasu . Tego wieczoru chłopcy swoje /dwóch synów / poprzucilismy do gospodarzy i sami czekamy na " gości " . Zapadł jednak zmierzch , a ich nie ma , wrócili chłopcy do domu i położyli się spać . My ciągle czekamy patrzymy w stronę szosy , ale spokoju słuchowego o wieczorze nic nie mąci . Nagle stuknęło do okna i później dzierżbow kie - Oleśi " żandarmi " u Chojnowskich - po sąsiedzku . Krótka konsternacja na akcję poprzednią , planowaną nie na czasu . Przy naszej lampce siedzimy z żoną przy piecu , rozkładamy pracę szydełkową / serwetor / , ja na ręce nabieram pasmo wełny i nawijam motowidło , żona nawija na kłębek , pozory spokojnej pracy - cyliś słyszymy przyśpieszone bicie własnych serc. Trwało to sekundy . Głosy pod naszych butów i dra zapewnia się otwierają na całą szerokość , a w nich stoją żandarm wachmistrz Szultz - a za nim reszta . Opanowanie pomogliśmy się ja z rękami na których jest pasmo wełny , żona z kłębkiem zwiniętej wełny i jak staropolska gościnność , jednocześnie mówimy " bitte , bitte Herr Szultz " i układamy

---

[1] Głaszowska Katarzyna - wywiad nr 76

na krzesła robotę ./żandarm Szultz pochodził z Berlina, był to emerytowany żandarm teraz powołany do służby inteligentny , po swojemu lubił Polaków , był w Miastko - wie już przeszło rok mimo , że miałem w dowodzie napisany zawód " zimmerman " to przy spotkaniu mówił mi zawsze " Schulmeister " , jedyny żandarm w Miastkowie , o którym mówiono , że nie bije Polaków .

Wszedł powiedział " dobry wieczór " i od razu dorzucił " u was jest przemyt ,będziemy szukać " . Odpowiedzieliśmy " proszę " i pomyślałem , że jeśli tylko przyjechali za przemytem - to wszystko będzie dobrze . Żona z uśmiechem /// po niemiecku " proszę panie Szultz - oto chyba jeden przemyt , wskazała ręką na śpiącego smacznie starszego synka " . Jeden z żandarmów pchnął się do kuchni , a tam w łóżeczku snem smacznym i spokojnym takim , jakim śpią zmęczone , niewinne dzieci spał synek Henryś - " a to drugi przemyt ". Jeszcze penetracja piwnicy i zdawało się , że już koniec. Ale oto jeden z żandarmów zaczął z dołu etażerki wyrzucać Falskiego i inne książki , butem je kopał i mamrotał S źle , źle " Szultz patrzał na nos , jak gdyby się pytał , " a co to jest " Zacząłem mu tłumaczyć , że to stare książki , no bo byłem nauczycielem pozostałość z dawnych lat . Żandarmii Belke zbierał te skarby na rękę , ale Szultz machnął ręką i kazał mu to wszystko rzucić, dodając do tego rozkazu " das ist alles scheiss " .Belke cisnął je na podłogę . I tym razem Belke musiał usłuchać starego wachmistrza . W tym momencie niby przypadkowo zjawia się u nas sołtys A. Wierzbowski z koszem jaj , maszła i bimbru ; z uśmiechem mówi plątaniną polsko-niemiecką o prezencie , koniecznie to wyjaśnił , ale Niemcy go zrozumieli prawdopodobnie koszyk był tłumaczeniem . Wychodzący z mieszkania żandarmi Szultz - powiedział przy

./.

pożegnaniu " oj,oj Schulmaister " . Za chwilę zaturkotały koła bryczki - odjechali [1].

Nie sposób wyliczyć wszystkich tego typu momentów , o których pisali nauczyciele . Na szczęście większość z nich kończyła się dobrze . Znane są jednak nauczycielowi również fakty , świadczące o bestialstwie jakiego dopuszczali się Niemcy na nauczycielach i dzieciach .

" Czasy okupacji niemieckiej to okres ciężkich przeżyć . Walka o byt i życie . Niemcy niszczyli masowo inteligencję a w szczególny sposób nauczycielstwo . Aresztowania , rozstrzeliwania były na porządku dziennym . W Jeziorku i innych miejscowościach wymordowano wiele rodzin . Wywożono poza wieś i rozstrzliwano w lesie . Nie czekając na śmierć zakopywano pożywych , którzy padali do dołów już poprzednio przygotowanych "[2].

" Po zabójstwie jakiegoś żandarma wyciągano ludzi z mieszkań ,pędzono do więzień , a potem do lasu gdzie skazani niewinnie , kopali dla siebie rowy i w pozie stojącej strzelano do nich w plecy lub głowy . Jeden chłopczyk objął żandarma za nogi i prosił o życie , ta biedna dziecina dostała bagnetem po głowie i zatoczył się do rowu - mówił mi to pastuszek , który widział tragedię tych ludzi "[3].

" Strach wzrastał wtedy , gdy zdarzały się wypadki rozstrzeliwania jak np: w Jeziorku w 1943 roku. Opowiadał mi o tym gajowy , naoczny świadek tej tragodii żołnyniarów . Zdziwił się widząc w lesie dużo wykopanych dołów . Schował się gdzieś w pobliżu i czekał co będzie . Około godziny 11 oo rano przywieziono kilka ciężarówek ludzi . Tam ich rozstrzeliwano . Wiele osób jeszcze żyło , ale jeździli po nich samochodami . Zginęło tam kilkaset ludzi , a między innymi

---

1/ Ogrodnik Stanisław - wywiad nr 14
2/ Nożewska Zofia - wywiad nr 13
3/ Hey Wanda wywiad nr 12

./.

rodziny nauczycieli : Chryniewieckich , Lubowidzkich"[1].

O tragedii jeziorkowskiej wiedzieli chyba wszyscy łomżyniacy i na długo pozostanie to w ich pamięci . W III-rocznicę mordu w lesie jeziorkowskim powstał pod względem literackim naiwny , ale jakże ujmujący w treści wiersz. Napisała go była / uczennica tajnych kompletów /, a w 1946 już uczennica klasy Państwowego Gimnazjum i Liceum Danuta Olszewska .

" W LESIE JEZIORKOWSKIM "

W lesie jeziorkowskim szumią jodły w dal
A w ich szumie słychać jęki i żal
Czemuż smutnie szumią drzewa
Czemuż smutnie tak ?
Czemuż smutnie ptaszek śpiewa
Pod niebieski szlak ?
W lesie jeziorkowskim smutny sosen śpiew
W ich konarach płynie męczenników krew
Szwab okrutny w owym lesie
Krew tam polską lał
Czemuż śpiew, co wiatr go niesie
Smutnym nie być miał ?
W lesie jeziorkowskim smutne szumy drzew
Bowiem piją z ziemi męczenników krew
A w ich szumie słychać głosy
Co pod Boży tron
Lecą , biją pod niebiosy
Jak śpiżowy dzwon
I błagają ciągle Boga

1/ Chrostowski Franciszek - wywiad nr 2 Łomża ul. Piękna

./.

By na Szwaba zesłał karę
By zmiótł z ziemi tego wroga
Co krwi polskiej przelał czarę "[1]

Przyszła w końcu upragniona wolność . I wtedy znów nauczyciele jedni z pierwszych przystąpili z entuzjazmem do pracy .

" Praca moja w tej wsi trwała do tego styczniowego dnia 1945 roku , kiedy to rano pojawili się żołnierze radzieccy w białych kombinezonach , a do naszego gospodarza - jako podsołtysa przybył żołnierz na końcu . Skończyły się dni męki , strachu . Przyszła utęskniona wolność . Mogłam spokojnie uczyć swoją gromadkę aż do czasu otwarcia szkoły. Mieszkańcy wsi , postarali się o umeblowanie klasy i nąż za wiedzą władz zorganizował od lutego szkołę o jednym nauczycielu dla klas I - IV "

Podobnie zabrali się do tego inni nauczyciele .

" Przez 10 dni pod moim kierunkiem dzieci wraz z rodzicami przygotowujemy salę szkolne . Ławki , tablice, okna wewnętrzne znajdujemy w lesie , w bunkrach lub stodołach wiejskich . W klasach rozbieramy piece z cegły , gdzie wmurowane były kotły do gotowania " [2].

Nabierało coraz większego rozmachu . Marzeniem przecież każdego nauczyciela była praca w wolnej , niepodległej Ojczyźnie .

1/ Olszewska Danuta - wiersz
2/ Olszewska Katarzyna - wywiad nr 16

LISTA NAUCZYCIELI Z KTÓRYMI PRZEPROWADZANO WYWIADY

Lp.	Imię i nazwisko	Adres zamieszkania
1.	Bączyk Janina-Rozalia	Łomża ul. Wiejska 11
2.	Chrostowski Franciszek	" " Piękna
3.	Dańkowska Maria	" " Wiejska 11
4.	Filipczak Zygmunt	" " Sadowa 4
5.	Franus Eugenia	" " 22 Lipca
6.	Fulmyk Michał	" " Wiejska 11
7.	Jachimowicz Waleria	" " Sadowa 6
8.	Jankowska Helena	" " Piękna
9.	Jemielity Czesława-Maria	" " Sadowa 2
10.	Karpińska Stanisława	" " Szkoła nr 4
11.	Kleczek Jadwiga	" " 22 Lipca
12.	Ney Wanda	" " Sadowa 2
13.	Nożewska Zofia	" " Piękna
14.	Ogrodnik Stanisław	" " Sadowa 4
15.	Olszewski Andrzej	" " -"-
16.	Olszewska Katarzyna	" " -"-
17.	Rokicka Aniela	" " Buczka 9
18.	Sawicka Wanda	" " Sadowa
19.	Sypniewska Wanda	" "
20.	Świderska Aleksander	" " Pl. Kościuszki
21.	Wasążnik Franciszek	" " Sadowa

Tablica nr 1

WYKAZ PRZEDSTAWIAJACY ILOSC NAUCZYCIELI W POSZCZE - GOLNYCH MIEJSCOWOSCIACH

Lp.	Miejscowość	Ilość n-li	Lp.	Miejscowość	Ilość n-li
1.	Bronowo	5	47.	Miastkowo	3
2.	Barzylewo	1	48.	Makowskie	1
3.	Boguszyce	1	49.	Nowogród	1
4.	Budy Czarnockie	1	50.	Niksowizna	1
5.	Burzyn	2	51.	Nadbory	1
6.	Borkowo	1	52.	Niewodowo	1
7.	Ciecierki	2	53.	Okrasin	2
8.	Cibory Gałeckie	2	54.	Ostrożne	1
9.	Czerwone	3	55.	Podasie	1
10.	Cedry	1	56.	Przytuły	6
11.	Chludnie	1	57.	Pęchratka	2
12.	Drozdowo	5	58.	Poryte	3
13.	Dzięgiele	1	59.	Pieńki Borowe	1
14.	Dębowo	1	60.	Pniewo	2
15.	Giełczyn	1	61.	Rogienice	3
16.	Grądy	2	62.	Rutki Zaborowo	1
17.	Glinki	5	63.	Rakowo	4
18.	Jedwabne	3	64.	Rząśnik	2
19.	Jarnuty	3	65.	Romany	5
20.	Janczewo	2	66.	Rutki	3
21.	Jeziorko	3	67.	Szczepankowo	5
22.	Jednaczewo	1	68.	Sierzputy	1
23.	Jurzec	3	69.	Śniadowo	3
24.	Jankowo	1	70.	Szumowo	1
25.	Jakać Dworna	1	71.	Sulimy	2
26.	Konarzyce	1	72.	Sambory	1
27.	Kownaty	1	73.	Stawiski	7
28.	Kraska	1	74.	Stara Łomża	1
29.	Króle	1	75.	Targonie Wielkie	2
30.	Kołomyje	2	76.	Tarnowo	2
31.	Kisielnica	1	77.	Trzaski	1
32.	Kałęczyn	1	78.	Wagi Gnaty	1
33.	Karwowo	2	79.	Wdziękon	1
34.	Konopki	2	80.	Wiszniewo	1
35.	Kołaki	3	81.	Wścieklice	1
36.	Kupiski	3	82.	Wyszomierz	1
37.	Kossaki	1	83.	Wierciszewo	1
38.	Kalinowo	1	84.	Zambrów	16
39.	Kolno	5	85.	Zanklewo	2
40.	Krjewo Białe	1	86.	Zabiele	6
41.	Laskowiec	1	87.	Zakrzewo Zagroby	2
42.	Łojówek	1	88.	Zaskrodzie	1
43.	Mątwica	3			
44.	Mały Płock	3			
45.	Mroczki	1			
46.	Michny	2			

Zał. Nr 1

NAZWISKA NAUCZYCIELI NAUCZAJACYCH TAJNIE
W ŁOMŻY I PIATNICY

Lp	NAZWISKO	Lp	NAZWISKO
1	Bielska Anna		
2	Borawska Maria		
3.	Blusiewicz Kazimiera		
4.	Bełczykowski		
5.	Bargielska Jadwiga		
6.	Czarnocka Anna		
7.	Czajkowska Zofia		
8.	Czarkowski Ludomir		
9.	Dmochowska Stefania		
10.	Dąbrowska Jadwiga		
11.	Franus Eugenia		
12.	Gurzęda Jadwiga		
13.	Grochulska Janina		
14.	Gąsiorowska Janina		
15.	Hryniewiwcka Antonina		
16.	Iwanicka Zofia		
17.	Jensz Zofia		
18.	Jemielity Czesława		
19.	Jankowska Helena		
20.	Kozłowski		
21.	Kuligowska		
22.	Karwowska Helena		
23.	Kleczek Jadwiga		
24.	Kraszewska Czesława		
25.	Klusiewicz Kazimiera		
26.	Karpińska Stanisława		
27.	Lewandowska Bronisława		
28.	Mścichowska Eugenia		
29.	Ney Wanda		
30.	Ney Wanda /córka/		
31.	Nożewska Zofia		
32.	Ruszczyk Stanisław		
33.	Rogińska Maria		
34.	Surawska Adela		
35.	Sawicka Eugenia		
36.	Stefko Kazimiera		
37.	Suryn Julian		
38.	Szudrawska Janina		
39.	Słowińska Antonina		
40.	Śliwiński Aleksander		
41.	Słowińska		
42.	Selemistrz Władysław		
43.	Tenderendo Janina		
44.	Tyszko Tadeusz		
45.	Tymińska Jadwiga		
46.	Tyszko Henryka		
47.	Wądołowska Wacława		
48.	Zapert Leokadia		
49.	Zalewska Teodozja		
50.	Żywicka Zofia		

W y k a z N a u c z y c i e l i

PRACUJACYCH W TAJNYM SZKOLNICTWIE NA TERENIE POWIATU

Ł O M Ż A

Lp	IMIĘ I NAZWISKO	MIEJSCOWOŚĆ
1	Olszewska Katarzyna	Bronowo
2	Olszewski Andrzej	-"-
3	Grądzki Jan	-"-
4	Cieślewska Zofia	-"-
5	Szymański Józef	-"-
6	Chrostowska Jadwiga	Barzylewo
7	Cholewicka Wiktoria	Boguszyce
8	Moskal Kazimiera	Budy Czarnockie
9	Daszkiewicz Eugenia	Burzyn
10	Rybek Bazyli	-"-
11	Lipińska Antonina	Borkowo
12	Żelazny Franciszek	Borkowo
13	Saniewska Janina	Ciecierki
14	Saniewski Edmund	-"-
15	Szybowski Ignacy	Cibory Gałeckie
16	Boblewski Józef	-"-
17	Olszak Maria	Czerwone
18	Olszak Aleksander	-"-
19	Piekarska Janina	-"-
20	Filipkowska Maria	Cedry
21	Grądzki Aleksander	Chludnie
22	Gembarzewski Bronisław	Drozdowo
23	Kędziorek Stefania	-"-
24	Tyszko Józef	-"-
25	Tyszko Tadeusz	-"-
26	Wojtowicz Wera	-"-
27	Szymanowicz Wacław	Dziegiele
28	Kołomyjski Wacław	Dębowo
29	Myszyńska Janina	Giełczyn
30	Kurzeja Jan	Grądy
31	Kurzeja Weronika	-"-
32	Chrościelewska Karolina	Glinki
33	Chrościelewski Jan	-"-
34	Mścichowska Janina	-"-
35	Rogowska Anna	-"-
36	Rogowski Henryk	-"-
37	Gosiewska Maria	Jedwabne
38	Bojkowska Helena	-"-
39	Piotrowska Aleksandra	-"-
40	Grądzki Jan	Jarnuty
41	Grądzka Stefania	-"-
42	Ramontowski Józef	Janczewo
43	Ramontowska Janina	-"-
44	Gryka Stefan	Jeziorko
45	Gryka Helena	-"-
46	Rydzewska Teodozja	-"-
47	Sopoćko Henryk	Jednaczewo
48	Piętak Jan	Jarnuty
49	Leszczyńska Maria	Jurzec
50	Leszczyński Stanisław	-"-

Lp	Imię i nazwisko	Miejscowość
51	Zalewska Adela	Jurzec
52	Jankowski Czesław	Jankowo
53	Mierzejewska Bronisława	Jakać Dworna
54	Wiktorzak Feliks	Konrzace
55	Dąbrowska Aniela	Kownaty
56	Przybyłowska Rozalina	Kraska
57	Jaruga Barbara	Kefle
58	Zieliński Kazimierz	Kołomyja
59	Zielińska Jadwiga	-"-
60	Wlaźlak Zenon	Kisielnica
61	Nodzeński Stanisław	Kałęczyn
62	Wlaźlak Bolesława	Kisielnica
63	Wojciechowska	Karwowo
64	Pusz	-"-
65	Pęska Teofila	Konppki
66	Rokicka Aniela	Konopki Chude
67	Wierzbowska Cecylia	Kołaki
68	Stankiewicz Józef	-"-
69	Czarnocka Anna	-"-
70	Strynkowska Stanisława	Kupiski
71	Zajkowski Kazimierz	-"-
72	Zelewicz Marian	-"-
73	Kuczykowski Jan	Kossaki
74	Bargielska Regina	Kolno
75	Klimaszewska Regina	Kolno
76	Kubrak Teofil	-"-
77	Kubrak Felicja	-"-
78	Kulesza Władysława	-"-
79	Pachucka Helena	-"-
80	Kaczyński Józef	Krajewo Białe
81	Rutkowska Eugenia	Laskowiec
82	Bobińska Anna	Lutostań
83	Bieńkowska Gabriela	Łojówek
84	Bieluk Anna	Mątwica
85	Bieluk Adam	-"-
86	Dodowa Maria	-"-
87	Piotrowska Natalia	Mały Płock
88	Podziad Jan	-"-
89	Rutkowska Maria	-"-
90	Gadański Władysław	Mroczki
91	Gołąb Maria	Michny
92	Gołąb Edward	-"-
93	Białobrzeski	Miastkowo
94	Fulmyk Michał	-"-
95	Ogarek Marian	-"-
96	Pieniążek Franciszek	Makowskie
97	Chętnik Zofia	Nowogród
98	Kowalewska Stefania	Niksowizna
99	Kozioł Marian	Nadbory
100	Chrostowski Franciszek	Niewodowo
101	Bargłowski Aleksander	Okrasin
102	Przestrzelska Stanisława	-"-
103	Pastoreczyk Franciszek	Ostrożne
104	Świerszcz	Podosie
105	Kosior	Przytuły

Lp	Imię i nazwisko	Miejscowość
106	Kosior	Przytuły
107	Puchalski	-"-
108	Kość Eleonora	-"-
109	Kość Edward	-"-
110	Turliński Maria	-"-
111	Szymańska Bolesława	Pęchratka
112	Szymański Stanisław	-"-
113	Mrokówna	Poryte
114	Pierzniak Antonina	Poryte Jabłoń
115	Stachelska Stanisława	Poryte
116	Sekmistrz Władysław	Pieńki Borowe
117	Kutówna Karolina	Pniewo
118	Daszkowska Helena	-"-
119	Maryniak Zygmunt	Rogienice
120	Krysiak Janina	-"-
121	Socha Władysława	-"-
122	Arter Anna	Rutki Zaborowo
123	Szymański Aleksander	Rakowo
124	Szymańska Lucyna	-"-
125	MazurkiewiczWładysława	Rząśnik
126	Mazurkiewicz Kazimierz	-"-
127	Bobińska Maria	Romany
128	Czarnecki Piotr	-"-
129	Dybowski Władysław	-"-
130	Lachowicz Bogdan	-"-
131	Malinowska Stefania	-"-
132	Łękowska Janina	Rutki
133	Hodowańska Matylda	-"-
134	Hodowański Julian	-"-
135	Filipkowska Genowefa	Rakowo
136	Łebkowska Jadwiga	Rakowo Boginie
137	Pobojewski Witold	Szczepankowo
138	Bogúlska	-"-
139	Jarocki	Sierzeputy
140	Świderski Aleksander	Szczepankowo
141	Pacewicz Regina	-"-
142	Zaorska Jadwiga	-"-
143	Sypniewska Wanda	Śniadowo
144	Szczepanek Helena	-"-
145	Szczepanek Wawrzyniec	-"-
146	Bogulecka Zofia	Szumowo
147	Ogranik Eugenia	Sulimy
148	Ogrodnik Stanisław	-"-
149	Hołodziuk Józefa	Sambory
150	Rojewski Julian	Sławiski
151	Duszyńska Maria	-"-
152	Laskowska Helena	-"-
153	Legutko Helena	-"-
154	Orzechowska Ludwika	-"-
155	Reutt Maria	-"-
156	Rojewska Emilia	-"-
157	Ruszczyk Stanisław	Stara Łomża
158	Szubart Józef	Targonie Wielkie
159	Szubart Janina	-"-
160	Malinowski Czesław	Tarnowo
161	Rogowski Bolesław	Trzaski

Lp	Imię i nazwisko	Miejscowość
162	Zazulin	Tarnowo
163	Arter Marian	Wagi Granty
164	Pdak Ignacy	Wdzięków
165	Grosfwld Franciszek	Wiszniewo
166	Jankowska Helena	Wścieklice
167	Podbielski Hieronim	Wyszomierz
168	Abramowicz Justyna	Wierciszewo
169	Huszcza Romuald	Zambrów
170	Kozłowska Maria	-"-
171	Lodziński Jan	-"-
172	Jesionowska Janina	-"-
173	Leszczyńska Stefania	-"-
174	Majewski Mikołaj	-"-
175	Kiełczewska Helena	-"-
176	Mioduszewski Stefan	-"-
177	Kozłowski Józef	-"-
178	Mularczyk Jadwiga	-"-
179	Sieniczek Maria	-"-
180	Sanisiuk Mikołaj	-"-
181	Szerszeń Kazimiera	-"-
182	Szerszeń Lucyna	-"-
183	Wiśniewska Władysława	-"-
184	Katańska Józefa	-"-
185	Bobylak Zenon	Zanklewo
186	Kopańska Anna	-"-
187	Jakubowska Leokadia	Zakrzewo Zabiele
188	Bazydło Józef	-"-
189	Konowawska Halina	-"-
190	Kacprzak Janina	-"-
191	Roinko Florentyna	-"-
192	Samul Józefa	-"-
193	Bączyk Janina	Zalerzewo Zagrody
194	Rutkowska Janina	Zakrzewo
195	Wierzbicka Antonina	Zaskrodzie